

ISSN 2181-7138

МУАЛЛИМ ХЭМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИУ

Илимий-методикалық журнал

2023

3-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

Нөкис

3-сан 2023

ИЮНЬ-ИЮЛЬ

Шөлкемлестіріушілер:

*Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириу Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы*

**Редактор:
А. Тилегенов**

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Асқарбай НИЯЗОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Сабит НУРЖАНОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Ерполат АЛЛАМБЕРГЕНОВ	Нуржан МАТЧАНОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Шукурулло МАРДОНОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Арзы ПАЗЫЛОВ
Умида БАҲАДИРОВА	Барлықбай ПРЕНОВ
Фархад БАБАШЕВ	Қаххор ТУРСУНОВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Нурзода ТОШЕВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Тажибай УТЕБАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ	Амангелди КАМАЛОВ
Алишер ЖУМАНОВ	Ризамат ШОДИЕВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Умида ИБРАГИМОВА	Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Гавхар ЭЩАНОВА

МАЗМУНЫ

ТИЛ ХЭМ ЭДЕБИЯТ

Saydullayeva M. A. Lotin tilining tibbiy terminologiya rivojlanishidagi tarixi va zamonaviy roman-german tillaridagi soʻz yasash strukturasi	6
Жалилов О. М. Бўлажак инглиз тили ўқитувчиларида лексик компетентликнинг ривожлантириш босқичлари ва даражалари	11
Meliqoʻziyeva M. Terminlarda oʻz va oʻzlashma qatlam munosabati	19
Мамаюсупова С. М. Шукур Холмирзаев ҳикояларида оддий фольклоризмларнинг бадий ифодаси	25
Usmonova S. Toponimlarning shakllanishi va oʻziga xos xususiyatlari	30
Madrahimov I. S. Тил фанининг умумметодологик асослари	36
Fayzullayev S. I. Tibbiyotda talabalarning oʻzbek va ingliz tillarida nutqiy kompetentsiyasini integratsion oʻqitishni takomillashtirish	40
Isaqov Z. S. Badiiy matn tarkibida koʻchimplarning ifodalanishi	46
Aliyeva Sh. A. Yasama soʻzlar derivatsiyasi xususida	50
Hasanova A. R. Tibbiyotda ingliz va oʻzbek tillarini integratsiyalashgan taʼlim asosida metodik oʻqitishning mezonlari va koʻrsatkichlari	57
Абраева Ш. Э. Француз тили тиббий терминологиясида синонимия ва сўз ясаш синонимиясининг долзарб масалалари	63
Bobojonova Sh. Таълимий дискурс ва унинг прагматик талқини	67
Акромов Ш., Tojiboyeva M. Sintaktik birliklarda shakliy-mazmuniy aloqadorlik	72
Отажонova Ф. Ш. Обучение русскому языку как иностранному студентов естественных факультетов на материале языка специальности	78
Абдуллаева Р. М. Этапы обучения русской медицинской терминологии студентов-медиков	83
Эшбаева Н. У. Словообразования в современном русском языке	89
Нурматова Ф. И. Аналитическое словообразование в сравнительном французском и русском языках	94
Абдуллаева Д. С. Актуальные задачи в обучении латинского языка в медицинском ВУЗе	98
Ачилов М. Н. Образование существительных первого типа в единственном и множественном числе в латинском языке	104
Мухаммедова О. А. Иностраный язык для студентов вузов задачи обучения	108
Бахридинова Г. М. Формирование лингвострановедческого и лингвокультурной компетенции студентов овладения русским языком через адаптированных текстов из художественной литературы, произведений русских писателей и поэтов	113

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Rustamov L. X. Uzluksiz pedagogik amaliyotni tizimlashtirish	120
Mamayoqubova Sh.O. Zamonaviy dars jarayonida oʻqituvchining kasbiy mahoratini oshirish	124
Daminova G. B. Fanlararo integrativ taʼlimning oʻziga xos shakl va usullari	130
Ortiqova N. A. Innovatsion pedagogika tushunchasi tahlili: muammo va yechimlar	135
Ortiqova N. A. Taʼlim sohasidagi innovation jarayonlar rivojlanishining umumiy yoʻnalishlari	140
Bekmuratova Sh. N. Boʻlajak tasviriy sanʼat oʻqituvchisini kasbiy-metodik tayyorlashning pedagogik -psixologik imkoniyatlari	145
Таирова М. Б. Boʻlajak mutaxassislarni kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirishning pedagogik mexanizmi	150

ТАЪЛИМИЙ ДИСКУРС ВА УНИНГ ПРАГМАТИК ТАЛҚИНИ

Bobojonova Sh.

Toshkent tibbiyot akademiyasi O'zbek va xorijiy tillar kafedrasida o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: ta'limiy diskurs, milliy uslub, diskursiv faoliyat, diskurs tahlili, akademik diskurs, diskursiv maydon.

Ключевые слова: учебный дискурс, национальный стиль, дискурсивная деятельность, дискурсивный анализ, академический дискурс, дискурсивное поле.

Key words: educational discourse, the analysis of national style, discursive activity, institutional discourse, academic discourse analysis, discursive field.

Kirish. Jahon tilshunosligi matn va diskurs muammosi bilan bog'liq til faktlarini o'rganish, tahlil qilish masalasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu jihatdan, bugungi kunda diskurs va uni o'rganish bilan bog'liq keng qamrovli tadqiqotlar olib borilmoqda. Ta'limiy diskursning lisoniy xususiyatlarini tadqiq qilish, pragmatik-kognitiv hamda lingvokulturologik xususiyatlarini o'rganish, professional nutq birliklarini o'rganishga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, ushbu yo'nalish bo'yicha tadqiqotishlarini olib borish mavjud muammolarga yechim topish dolzarb masalalardan biridir.

Inson nutqini tahlil qilish, diskurs va uning leksik-frazeologik tarkibi, pragmatik xususiyatlarini tahlil qilishga yo'naltirish o'zbek tilshunosligida shakllanayotgan diskursiv lingvistik yo'nalishlarning asosiy vazifasi hisoblanadi. Bugungi kunga qadar tilshunos olimlarimiz tomonidan siyosiy diskursda qo'llanuvchi fe'llarning funksional-semantik xususiyatlari, dialogik diskursdagi polipredikativ birliklarning sotsiopragmatik jihatlari, antroponimlarning diskurs relevanti sifatidagi vazifasi kabi muammolar monografik planda atroflicha o'rganilgan.

Hozirda nafaqat fanidagi milliy muloqot uslublarini o'rganish va keng doiradagi olimlarni, ayniqsa, yosh olimlarni ularning o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishtirishning ahamiyati yuqoriligi barchaga ayon. Ilmiy aloqadagi milliy farqlarning zamonaviy tadqiqotchilari, qoida tariqasida, muammoni hal qilishda ko'plab yondashuvlardan foydalanishadi. Keng faktik materiallar bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari nafaqat ishonchliroq ko'rinadi, balki amaliy ahamiyatiga ko'ra shubhasiz afzalliklarga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. (Literature review) Jahon tilshunoslikda diskursni turli aspektlarda o'rganish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Rus tilshunosligida badiiy matnlarda diskursning voqealanishi bo'yicha E.Yu. Bogdanova, Yu.A. Fillipova tadqiqot ishlarini olib borganlar [1]. Shuningdek, ta'limiy diskurs muloqot nutq aktining tarkibiy qismlari va ularning xususiyatlari bo'yicha E. V. Stolyarova, N.A.Yulya [2] argumentativ ta'lim nutqning tizimli xususiyatlari, V.S.Grigoreva [3] diskurs kommunikativ jarayonda pragmatik va kognitiv jihatdan o'rganilish birligi sifatida tadqiqot ishlarini olib borishgan.

O'zbek olimlaridan L.R. Raupova [4]. dialog diskursda polipredikativ birliklar, J.Sh. Safarov diskursiv tahlil strukturasi, A. Pardayev [5]. diskurs so'zlovchi va tinglovchining o'zaro fikr almashish, bir-biriga ta'sir ko'rsatish maqsadida lisoniy va nolisoniy vositalardan o'zlari eng samarali deb hisoblagan shakl va turda amaliy foydalanish jarayoni bo'yicha, N.N.Zarilova qardosh olimlardan A.B. Tumanova, V.K. Sobirovalar tilshunoslikda diskursiv tahlil borasida ilmiy izlanishlar olib borganlar. Bundan tashqari g'arb tilshunoslari J.Goguen, DJ. Lakoff, E.Ginzburg, I.R.Galperin, T.A. van Deyklar diskursga ko'p qirrali hodisa sifatida yondashib, kommunikativ xarakterning yozma yoki nutqiy verbal mahsulot sifatida tahlillash kerakligi haqida yoritib borishgan [6].

Tadqiqot metodologiyasi. (Research Methodology). Ko'p tilli matnlarni faqat ma'lum ma'noni yetkazish usullarining umumiylikini hisobga olgan holda solishtirish mumkin, shuning uchun milliy uslub xususiyatlarini tahlil qilishda funktsional ekvivalentlikni o'rnatish muammosini chetlab o'tib bo'lmaydi. Bundan tashqari, turli tillarning o'xshash vositalari ushbu turdagi nutq uchun xos bo'lgan bir xil maqsadga erishish uchun xizmat qilishi mumkin, ammo unga erishish uchun turli xil milliy strategiyalarni amalga oshiradi, bu faqat kontekstual tahlil yordamida aniqlanadi.

So'nggi paytlarda olib borilgan ko'plab ishlar turli janrlarda ishontrish nafaqat g'oyalarni taqdim etish usullari orqali, balki tegishli mualliflik shaxsini qurish va ishtirokchilar munosabatlarini muzokara qilish orqali ham amalga oshirilishiga qaratilgan. Bir paytlar ta'limiy diskurs nutqning o'z-o'zidan ob'ektiv va shaxsiy bo'lmagan shakli hisoblangan bo'lsa, hozirda u ma'lum borada ishontrish harakat sifatida ko'rib chiqilmoqda. Lekin soha vakillari shunchaki tashqi voqelikni ishonchli tarzda ifodalovchi matnlarni ishlab chiqarmaydilar, balki ijtimoiy munosabatlarni tan olish, qurish va muzokaralar olib borish uchun tildan foydalanadilar.

Akademik yozishdagi o'zaro ta'sir asosan matnda muhokama qilingan masalalarga va shu masalalar bo'yicha nuqtai nazarga ega bo'lganlarga nisbatan "pozitsiyani aniqlash" yoki nuqtai nazarni qabul qilishni o'z ichiga

oladi. O'quvchilarni o'z da'volariga ishontirishda yozuvchilar intizomiy insayder sifatida malakasini namoyon etishlari kerak. Boshqa mualliflarning ishlariga havolalar qo'shilishi, shubhasiz, akademik ishonch uchun markaziy o'rin tutadi. Bu nafaqat yozuvchilarga o'zlarining argumentlari uchun ishonchli gnoseologik va ijtimoiy asos yaratishga yordam beradi va matn tushunchalarining va fandagi oldingi ishlarga qanday bog'liqligini ko'rsatadi, balki yozuvchining insayder sifatidagi maqomini ham ko'rsatadi. O'z navbatida bu uni ma'lum bir jamoa yoki yo'nalish bilan moslashtirishga yordam beradi va ishonchli yozuvchi axloqini shakllantirishga yordam beradi.

Tahlil va natijalar. (Analysis and Results). Yozuvchilarning turli sohalaridagi yozuvchilari sifatida boshqalarning ishlari haqida hisobot berish usullarida ham katta farqlar mavjud (Masalan: muhandislar ko'rsatadilar, faylasuflar bahslashadilar, biologlar topadilar, va tilshunoslar taklif qiladilar), ular o'zlarining adabiyotlariga murojaat qilish uchun juda xilma-xil hisobot fe'llaridan foydalanadilar.[1]). Eng ko'p ishlatiladigan fe'llar orasida say (aytmoq) va think (o'ylamoq) fe'llari 80% holatlarda falsafada va 70% lik miqdorda elektronika sohasida qo'llaniladi. Ushbu tanlovlar keng intizomiy maqsadlarni aks ettiradi. Shunday qilib, gumanitar maydonlar asosan yozma faoliyatga tegishli fe'llardan foydalanadi, masalan, muhokama qilish, gipoteza qilish, taklif qilish, bahslashish (discuss, hypothesize, suggest, argue). Bu argumentlarni ifodalashni o'z ichiga oladi va yozuvchilarga boshqalarning ishlari haqida hisobot berishda ko'proq baholovchi elementni olib, muammolarni diskursiv ravishda o'rganishga imkon beradi. Muhandislar va olimlar esa, aksincha, kuzatish, kashf qilish, ko'rsatish, tahlil qilish va hisoblash (observe, discover, show, analyse, and calculate) kabi tadqiqotning o'ziga ishora qiluvchi fe'llarni afzal ko'rishadi. Ushbu intizomiy farqlar iqtiboslar tegishli shaxslararo o'zaro ta'sirlarni o'z ichiga olgan samarali bahs-munozaralarning jamiyatga xos me'yorlari bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Iqtiboslar amaliyoti, boshqa ko'plab xususiyatlar singari, yozuvchilar hamkasblari uchun o'z tadqiqotlarini ob'ektivlik yoki jalb qilish mafkuralarini mustahkamlovchi so'rov namunalari va argument konventsiyalarini ifodalovchi usullarda qurishlarini ko'rsatadi.

Ta'limiy diskurs matnlaridagi ingliz va o'zbek tillarida og'zaki va yozma nutqning tabiiy o'zgarishlari - bu til va nutqning o'z-o'zini tartibga solish mexanizmlarining ijtimoiy voqelikdagi o'zgarishlarga bo'lgan munosabatini ifodalab keladi. Shu nuqtai nazardan, nonverbal nutqda yuz bergan har qanday o'zgarish yozma nutqqa ta'sir etadi. Vilgelm fon Gumboldt o'z asarlarida bu haqda shunday dedi: "Turli tillar bir xil narsaning turli xil belgilari emas, balki uning turli xil qarashlaridir". O'zgarishlar ta'limiy diskursning lingvistik

timsollari ko‘rinishida o‘z ifodasini topishi ham mumkin. Masalan: zamonaviy matnlar an‘anaviy ko‘rsatmalarning ilmiy - uslubiy uslubidan uzoqlashib, ommabop ilmiy va ilmiy ish uslubiga yaqinlashdi.

Lekin shu ham hech kimga sir emaski, hozirgi biz yashayotgan zamonaviy dunyo globallashuv ta‘sirida. Xalq, millat va elatlar ko‘plab jabhalarda tom ma‘noda bir biriga o‘xshashroq jihatlarni taqdim qilishmoqda. Shuning uchun ham ta‘limiy nutqdagi pretsedent (madaniy) matnlar uning tavsifi uchun tizim hosil qiluvchi xususiyat emas. Albatta bu birinchi navbatda, bu turdagi nutqning madaniyatlararo xarakterga ega ekanligi bilan bog‘liq. Ammo globallashuv jarayoni diskursning ushbu tarmog‘iga ham ta‘sir etmasdan qolmadi. Chunki u aynan shu konsepsiya ko‘rsatmalar matnlarining taxminan bir xil tarzda shakllanishiga yordam berdi: turli tillar yordamida tildan tilga o‘tadigan “doimiy” – mavhum, sun‘iy kommunikativ harakatlar tizimi shakllandi.

Xulosa va takliflar. (Conclusion/Recommendations)

Keltirilgan fikrlarni xulosa qilinganda ta‘limiy diskurs matnlarini o‘rganishda nutq-kognitiv va nutq-faoliyat aloqasi sifatida tahlil qilish zarurati, bunda fikrlash sub‘ekti birinchi navbatda ta‘lim vaziyatining referent maydoniga yo‘naltirilgan bo‘lishini ifodalaydi. Ingliz va o‘zbek tillarida og‘zaki va yozma nutqning ta‘limiy diskurs matnlaridagi tabiiy o‘zgarishlar - bu til va nutqning o‘z-o‘zini tartibga solish mexanizmlarining ijtimoiy voqelikdagi o‘zgarishlarga bo‘lgan munosabatini ifodalab keladi. O‘z-o‘zidan og‘zaki nutqda yuz bergan har qanday o‘zgarish yozma nutqqa ta‘sir etadi. Ushbu o‘zgarishlar ta‘limiy diskursning uslubiy xususiyatlari ko‘rinishida o‘z aksini topishi ham mumkin.

Adabiyotlar:

1. Комарова Л.И. Современные подходы к изучению художественного текста // Аналитика культурологии. Электронное научное издание. ISSM, 1990. – 4045.
2. Чувакин А.А. Теория текста: объект и предмет исследования // Критика и семиотика. Вып. 7. – М., 2004. – С.88-90. John M. Swales. (2004). Research Genres Explorations and Applications. Cambridge university press. The University of Michigan
3. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Екатеринбург, 2003. 248 с.
4. Michael Stubbs (1996). Text and Corpus Analysis: Computer-Assisted Studies of Language and Culture. Oxford: Blackwell
5. Cortazzi & Jin, 1999, p.154
6. Michael Hoey (2001). Textual interaction. London and New York
7. Cortazzi & Jin, 1999, p.154
8. Safarov. Sh Paralingvistika, Toshkent: O‘ZME. 2008, 210-b
9. Hyland, K. (1998). Hedging in Scientific Research Articles. Amsterdam: John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1075/pbns.54>
10. Halliday M.A. Cohesion in English. – London: Longman, 1976. – 374 p

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada ta'limiy diskursning talqini, uning o'rganilayotgan muammoga tegishli qirralarini asoslab berilgan. Shuningdek, ta'limiy diskurs va uning turli yo'nalishlardagi tahlili, milliy uslub va uning tahlili misollar orqali yotirib berilgan. Gaplarning diskurs va kommunikativ matnlarda qo'llanishi, ularning pragmatik-funksional xususiyatlarini ochib berish va turli soha vakillari nutqining tahlillari ham maqolada o'z qiyosini topgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье обосновывается интерпретация образовательного дискурса, его аспектов, имеющих отношение к исследуемой проблеме. Также на примерах представлены учебный дискурс и его анализ в разных направлениях, национальный стиль и его анализ. В статье также сопоставляются использование предложений в дискурсивных и коммуникативных текстах, выявление их прагмато-функциональных особенностей, анализ речи представителей различных сфер.

SUMMARY

In this article, the interpretation of the educational discourse, its aspects relevant to the problem under study is justified. Also, educational discourse and its analysis in different directions, national style and its analysis are presented through examples. The use of sentences in discourse and communicative texts, revealing their pragmatic-functional features, and analyzes of the speech of representatives of various fields are also compared in the article.

